

ԱԺԴԱՀԱԿՆ ՈՒ ՏԻԳՐԱՆԸ

Կրանիդ էր պալատն ամբողջ
Աժդահակին,
Հողէն բըխած լերան նըման,
Գետի ափին:
Փղակերէ դուռ, մարմար պատեր,
Ծածկուած բուրբ
Քանդակներով վիշապներու,
Երանգներով կապոյտ, դեղին:

Մարաստանի արքան հըզօր,
Նըստած էր լուռ
Ոսկեդրուագ գանին վըրայ,
Յափշտակուած խորհուրդներէ
Կնճռոտ ու սև:
Երաժիշտներ կը շայէին
Լարերն վիմին,
Պարուհիներ վարսերով սև,
Ծալ ծալ իջնող մինչև գետին,
Կը պարէին վըրան գորգին,
Ծիածանուած ոսկեյույտով:
Կը թրթռային լուսիններ գոյգ
Իրենց կուրծքին:
Բայց մըռայլ էր դէմքն արքային,
Տըժգոյն ինչպէս ամպի կըտոր:

Դրանիկներն քովն իր ստի,
Կը սանձէին յովագներ գոյգ,
Մեծցած, գիրցած
Գերիներու շաղիւղներէն:

Կեցեր էին արքային դէմ,
Մոզեր, քուրմեր և գուշակներ,
Կնճուղներով դաշունձակ,
Հանդերձներով կապտաբընեզ
Ու ոսկեկաթ:

Գիշեր երազ տեսեր էր ան,
Ջարեւուրելի և անսուշ,
Իրեն կուգար թէ կեցած էր
Լերան մը դէմ հըսկայաձև,
Որու գըլխուն ձիւնն էր նըստեր
Թագի մը պէս յաւերժական:

Կը դողար լեռն իր ընդերքէն,
Կը թռթռէին ժայռերն իրենց
Բաշերն երկաթ,
Ջուրեր փոխած հուն ու ճամբայ
Կը վազէին հառաջով խով:
Երկինքն իջած լերան վըրայ,
Յանկարծ հողին կը մետէր իր
Կայծակ գօտին,
Եւ այդ լոյսին մէջ հըրացով,
Կին մը նըստած
Լերան անհուն գահաւանդին,
Հագած ամբողջ որդան կարմիր,
Տունկը որուն կը բուսնի լոկ
Հողերում մէջ Հայաստանի:

Կի՞նն այդ չքնաղ, լուսամարմին,
Գալարուելով ինքն իր վըրայ,
Ծնունդ կուտար,
Երեւ հըրեղէն կտրիներու,
Նայուածքներէն որոնց կախարդ
Կը թափէր հուր,
Աշխարհն ամբողջ այրելու չափ:
Մին անոնցմէ հեծած առիծ,
Կը սըլանար մետէն արագ
Դէպի հարաւ,
Երկրորդ ինձ մը սանձակած՝
Կ'երթար հիւսիս,
Իսկ երրորդն այն՝
Սօսեհասակ ու սևաչեայ,
Վիշապի մը մէջքին նստած,
Ջնդին բռնած բոցէ միգակ,
Գետի մը պէս փրփրակոծակ
Մարաստանին կը մօտեցար:

Երբ լսեցին մոգ ու գուշակ,
Քուրմ, աստղաբաշխ,
Ջարեւուրելի յայտնութիւնն այս,
Պահ մը եկան իրարու մօտ,
Հովէն շարժող ծառերու պէս,
Փսփսացին շրթունքներով
Երկաթ-առնէջ,
«Երազ մըն է չարագուշակ»

Հսկին բոլոր միաբերում,
«Լեռն այդ հըսկալ
Արարատն է ձիւնապսակ,
Մայրն քաջերուն է Արմենիան»:

Տեսիլքէն վերջ,
Աժդահակի մըտքին վըրայ
Ձեռք մը կախարդ
Քաշեր էր իր գիծը մըտայ:
Երեք օրեր ու գիշերներ,
Մըզաւանջը վիշապ դարձած
Կաթիլ կաթիլ կը թորէր թոյն
հոսն հոգիին
Մարաստանի թագաւորին,
Երեք օրեր՝
Փակուած խորը իր կրռատան,
Ջուրն էր ան աստուածներուն
Ջուրաքակներ, ցուրտ պարարտ,
Մըմնջելով
Բառեր գազունի, աստղիմաստ,
Ազերսելու՝
Որ պատուհանն այս վերահաս
Ձորնար հունին մէջն իր գազիր:

Միջօրէին,
Մեկներ էին երբ պալատէն
Քուրմ, աստղաբաշխ,
Տիգրանուհին,
Դուստր անմահն Հայ աշխարհին,
Քայլուածքով սէգ,
Այցի եկաւ իր ամուսնոյն
Դէմքին վըրայ արև ու ամպ:
Վարսեր՝ ծալ, ծալ,
Սև ջրվէժ էր իր շուքուն՝
Թարթիչները նետ ու ճշդակ,
Աչքեր կրակ,
Դէմքն արևու ճաճանչներով
Բանուած համակ:
«Երազ մը սուտ,
հաքկանքը խօլ գիշերներու՝
Ինչու տանջէ հոգիդ այսքան
Եւ դգդգէ սիրտդ կաղնի
Տարիներով կեցած ընդդէմ
Փոքորիկին ու կայծակին,
Աշխարհային յոյգերու խուժ»:

«Տեսիլքէն վերջ, խորհրդաւոր,
Խըռովայոյց է իմ հոգին,

Գիշերն ինչպէս մահապարտին»,
Յարեց արքան.
«Լայն ամէն օր որ կը բացուի,
Կը ներշնչէ ինծի սոսկում,
Գիշեր վըրաս կը թաւալի
Լեցուն, սառած գահանդամով:
Անգղ է նըստեր սրտիս վըրայ,
հոսն հոգիս գիշեր անոյս:
Կ'զգամ թէ ձեռք մը չարաշուք,
Հակառակորդ թաթի մամն,
Կը ծանրանայ նըստին դէմ
Մեր աշխարհին,
Մինչև երէկ դեռ վարդազոյն»:
Յետոյ կեցաւ պառն մը անխօս
Հսկիւն իր կարծեա մոռցած
Մարդու մը պէս:
Ապա յարեց,
Ձայնին տալով շշտ մ'ապաւնող.
«Դուն լաւ գիտես թէ ինչ սիրով
Կը սիրեմ քեզ,
Երազն անուշ իմ երէկուան,
Եւ օրերու քանի պայծառ:
Հասակդ աղուք ծառ ծիրանի,
Որուն վըրայ կը հասունանա
Օր ու գիշեր,
Միջօրէին անուշ մեր սիրտերուն:
Բայց կը վախճամ՝
Որ օրերն այս երջանկութեան
Ունենան շուտ իրենց վախճան:
Ամպ է նըստեր սրտիս վըրայ
Ծանր ու սև:
Եղբայրդ Տիգրան՝
Թելադրուած իր կնոջն
Նախանձաշատ,
Մեզ կործանել արդ կը ցանայ,
Որպէս գի կիմն իր Զարուհին,
Իբրև բամբիշ բազմի գահուն
Լայնածաւալ Մարաստանին,
Որուն վըրայ մայր չի մըտնել
Արևն արդար:
Պատահութեան տարիներուն՝
Գեղի տեսայ,
Գետի ափին երազներուն իմ ռակվապ:
Աստուածներու կամքովն հըզօր
Գեղ հարս առի,
Իմ տէրութեան գանձերն ամէն
Ոտքերուդ տակ
Փըռնցի ես իբրև աւազ,

Սիրտս պասպակ միայն սիրոյդ՝
 Երջանկութեան մեր ապագայ :
 Կը յիշես դուն,
 Որսորդութեան օրն առնելի,
 Երբ որ տէգիս մէկ հարուածով
 Կ'իյնար տապառու,
 Կատրած առիծն այն ամեհի,
 Դուն ուզեցիր որ քանդակուի
 Յաղթանակն այն,
 Պրզնձասալ շրջամուտքին
 Մեր պալատին :
 Այժմ խռամբն անդիմադիր,
 Կորստական,
 Կը սարսէ գիւ երկրաշարժն
 Դողդաղացող լեռան մըման :
 Որքան ողջ է եղբայրդ Տիգրան,
 Ձրկայ մեզի երջանկութիւն,
 Փառք ու պատիւ,
 Արեւին տակն այս աշխարհին :
 Դուն, միայն դուն, կրնաս փրկել,
 Վտանգին դէմն այս վերահաս,
 Քուն ամուսինն և մեր աշխարհն :

Տիգրանուհին կ'ունկնդրէր լուռ,
 Մտածումներն իր ամուսնոյն,
 Մեղորով թոյնով շաղախներն :
 Կը դառային շրջամբներն իր
 Թերթերու պէս ծաղիկներու,
 Կործնու երկու ձեռքեր ամբողջ
 Կը խրդէին թելը սրտին
 Իր կանացի .
 Խորն աչքերուն կը վտւկէտէր
 Շուրջ ցաւին,
 Երակներուն մէջէն կ'անցնէր
 Բան մը օտար,
 Դողովն անհուն արհաւիրքին :

Ապա ճծինն ու ստութիւն
 Բացին թել թել,
 Թէգանն իրենց վատախորհուրդ,
 Ածդահակը շըշուկով խուլ,
 Ուզեց որ կինն իր սիրելի,
 Երթար երկիրն իր հայրենի,
 Պարգևներով արքայական,
 Հրաւիրելու եղբայրն ու կին
 Որ միասին ըմբոշանէին
 Մարաստանի քաղաք գինին,
 Եւ որսային խռնկար ու վիթ ,

Անտառներուն մէջ հեռակայ,
 Ինչպէս օրէն է արքայից :
 Յետոյ իբաւ իր գահայէն
 Ոսկեմանանչ,
 Ու լուռ քաղեց սրահին խոր,
 Հիստած դաւէն իր գոհունակ :

Տիգրանուհին վշտասարսուռ,
 Կը կարդար միտքն իր ամուսնոյն,
 Յորեկուան մէջ հագած գիշեր :
 Վեհ հով մ'ունէր դէմն իր խռոռ,
 Քօղին մերկ երկարածալ,
 Խորն աչքերուն արցունք պղտոր :

2

Շաքաթներ վերջ, Տիգրանուհին,
 Կը մեկնէր սունն իր հայրենի,
 Հրաւիրելու Հայ քաղաւորն
 Ու քաղաւինն :
 Իշխաններ և իշխանուհիք
 Մարաց երկրին,
 Ոսկի շղթան կը կազմէին
 Այս շէնքերին :

Ածդահակը մինչև սահմանն
 Մարաստանի
 Ընկերացաւ քաղաւինին,
 Որ իր աշխտ ճիւղն ճրտած՝
 Կը մըմանէր անտառներու
 Դիցուհիին :

Մարաց արքան,
 Ագիւսներուն՝ փորագրուած,
 Կը յիշէր ցանկն բնծաներուն
 Ղրկուած Հայոց քաղաւորին :
 Վս Ածդահակ,

Որդին հրգօր Կիւսաբի
 Եւ քառամրդին Դէշվկէսի
 Աշխարհաշէն,
 Գանձատունէն իմ պապերուն,
 Քեզի սրբայ կը զրկեմ արդ,
 Սուր մը ըմտիր, պերճապատեան,
 Որ այդ սուրով հարուածես միշտ
 Թշնամիներն Արմենիայի :
 Թագուհինն ագնուածին՝
 Ոսկի գօտի և գումարտակ
 Գոհարավառ :

Պալատական իշխաններում
 Եւ կիներում անոց չքնաղ,
 Գարեր ընտիր և կերպասներ՝
 Աշխարհներէն բերուած հեռու:
 Ռազմահամդերձ և զորաններ
 Զինուորներուդ փայտամբաւ:
 Եկուր շուտով»,
 Մտերմօրէն կը յարէր ան,
 «Որ միասին կըշռեմք շահերն
 Երկիրներուն մեր բարեկամ»:

Դէմքն էր մըռայլ,
 Հայ սարերու եղջերուին,
 Ոչ սոսաւիւնն
 Շաղով օծուած տերևներուն,
 Ոչ ալ լոյսէն հրապարուած
 Երգն արտայտին,
 Զէին շարժեր քեյն իր սրտին,
 Խզուած այսպէս ձեռք մը չար:
 Իր ակամջին՝
 Մըմունքն էր խոր հէքիաքներում
 Մեր լեռներուն,
 Հերոսներուն առաջադիւնն:
 Կ'ընթանային ճամբէն անծայր,
 Պարան մ'ինչպէս սարերէն վեր,
 Սարերէն վար:
 Կը յիշէր օրն այն տարաբախտ,
 Երբ հարս կ'երթար Մարաց աշխարհ:
 Ճամբան էր ճոյն,
 Նժոյցներ ճոյն փրփրաբերան:

Օրեր յետոյ,
 Կը մտնէին երկիրն Հայոց՝
 Զանգի մը պէս կախուած կարծես
 Երկինքներէն:
 Զոյգ Մասիսներ, մամեր ճերմակ,
 Դաշտին վըրայ Արարտահան:
 Ու գարուն էր,
 Լեռներ ձիւնի սաղաւարտով,
 Դաշտերուն մէջ կանաչ հեղեղ:
 Խորն ամպերուն կը քաւածէր
 Արծիւ մ'անձայն,
 Սաւառնումի տնջէն հարբած:
 Տիգրանուհին կը շնչէր խոր
 Օդն հայրենի,
 Անուշահամ ինչպէս գիւնի:
 Կը վերյիշէր կարօտով տափ
 Իր հայրենի ծուխն ու ծխան,

Դաշտ ու անտառ,
 Լիճեր կապոյտ ինչպէս երգ,
 Լեռներն ամպի մշուշին տակ:
 Սանձակասոր գետերն վայրի,
 Մալք ամպերէն իջած կարծես
 Ինչպէս վիշապ:
 Խղիճ ձայնէն յաւառարուած
 Կ'ուզէր լուալ
 Լեռան արցունք ջուրերուն մէջ
 Մալք խռովներն իր հոգիին,
 Փարիլ հոգին,
 Անիւններուն իր պապերուն,
 Վերածնիլ
 Յիշատակովն անոց անանց:

Հորիզոնին՝ դաւին անգէտ,
 Արմատիրն էր փրճուած խաղաղ,
 Պարիսպներով իր կարմրափայլ:
 Տիգրանուհին աչքերով քաց
 Կը մայրէր լուռ,
 Լի յուշերով դրբախտին այգ,
 Որ կը դառնար իրմէ իրեն,
 Պատկերն ինչպէս իր սեփական:

Շրջերքն անցաւ
 Պարիսպներէն միջնաբերդին
 Մըտաւ պալատ,
 Առաջնորդուած դիմաւորող
 Հեծեալներէն:

Խորն պալատին,
 Գահուն՝ բազմեր էր Հայ արքան,
 Գըլուխին խնյր աստեղազարդ,
 Իսկ ուսերուն՝
 Պատմունքանը պընթեղնուր:
 Անոր կողքին արքայուհին,
 Հագած համակ որդան կարմիր,
 Մէջքին տեսպեմն գօտին արծաթ
 Շուշան մ'ինչպէս,
 Առուի ափին դեռ մօր ծաղկած:
 Սակայն բաւոր զարդերէն վեր,
 Դէմքն իր պայծառ,
 Որու շողակէն կը հալէին
 Սիրտեր բաւոր,
 Սառոյցն ինչպէս արևին դէմ
 Գարնանային:

Տիգրանուհին յառաջացաւ,
Թիկնաքեքն ու քեքնտոն,
Ողբագուրեց Հայոց արքան
Ու թագուհին,
Ժուլիտ արցունք իրաք խառնած :
Կարգովն իրենց աստիճանին՝
Հիւրերն ամէն հրաւիրակ,
Խոնարհելով մինչև գետին
Ողջունեցին Հայոց արքան
Ու թագուհին .
Ապա անոնց առջև դրին
Կնճուած արկղերն ընծաներուն :
Պալատն ամբողջ ծուփ ծուփ կուգար
Բերկրապատար :

Յաջորդ օրն իսկ, Տիգրանուհին,
Բացաւ սիրտն իր արքայ եղբոր
Վերքի մը պէս արինաժոք :
«Վտանգուած է աշխարհն Հայոց,
Մասնաց գըլխուկ մստեր է ամպ
Վիշապաճկ :
Մարաց արքան, իմ ամուսին,
Ղրկել է գիւ իբրև դեսպան,
Կարստաքեր մետուած ուղկան,
Հրաւիրելու քեզ իր աշխարհ :
Թէ ընդունիս հրաւէրն իր
Եւ հեռանաւ մեր աշխարհէն
Վահագնապաշտ,
Պիտի խամրի Արմաւիրի
Այգին ազուար,
Տեղայ սև ձիւն Արարատի
Վարդեմիին անուշաբոյր» :

3

Աժդահակը հնարքներէն
Իր վրիպած,
Կը գալարուէր ինքն իր վրայ,
Վագրի մեռն,
Վանդակին մէջ երկաթաեիւտ :
Արքան Հայոց ետ էր զրկել
Հրաւիրակներն պալատակամ,
Ջի բացուած էր ծովն անարի
Դաւադրութեան :
Տիգրանուհին ետ չէր եկած :
Խորն հոգիին Աժդահակին՝
Սիրոյ շիկնումն ու ամօքին .

Երկինքներէն վար էր կախուեր

Գումուր լուսինն,
Կ'իջնէր գիշեր,
Դրած թաքերն իր զայտի
Պարիսպներուն :
Երբ փակուեցան աշներն իր մուք,
Տեսաւ կինն իր, Տիգրանուհին,
Նման այնքան
Իր երագի չճնաղ կնոջ :
Բացաւ աշներն, ուզեց բռնել
Պատկերն այդ սուտ,
Ջեռներն սակայն մընացին բաց
Ստուերին դէմն այդ խաւսափուկ,
«Յաղքեցիր դուն՝ սիրելիդ իմ
Արդ թշնամի»,
Մրմնջեցին շրթունքներն իր :

4

Շարաքներ վերջ, արքան Հայոց
Յանկարծակի,
Ներս կը մտնէր սահմաններէն
Մարաստանի :
Իր հետն էին գեղարդակիրք,
Աղեղնաւորք քեքնազէն,
Եւ այրուծին,
Վահաններով պղնձակուտ :
Կոխկրտելով դաշտ, լեռ ու ձոր,
Մացառ ու մոր,
Յառաջացող բանակն տուար,
Սարերէն վար հոսող մերմակ
Հեղեղի պէս՝
Կը մօտեմար եկպատանին :

Տիգրան ձիւն վըրայ մերմակ
Հախրապաշտ,
Կ'առաջնորդէր բանակն Հայոց,
Արևն ինչպէս ամպերու տակ :
Իր ուսերուն՝ լայն ծիրանին,
Կուրծքին վըրայ մարմանդն ոսկի
Եւ գլխուն թագ,
Յակնթաշող ծապերով թանկ :
Արքային հետ կը վագրէին
Ջօրավարներ սպառազէն :

Երբ մօտեցան Եկպատանին,
Տեսան թէ փակ էին բալար
Դարպասները պարիսպներուն,
Միջմարերդին :

Քաղաքն ամբողջ,
Դարան մտած գազանի պէս
Կը շողացներ ակռաներն իր,
Պարիսպներէն դուրս արձակուող
Նետերով բիւր:

Հայոց արքան բանակովն իր,
Շրջան ըրաւ երեք անգամ,
Քաղաքին շուրջ:
Կը հնչէին փողերն ուժգին
Թնդացնելով երկինքն, գետին:
Յետոյ կեցած ասպանդակին՝
Գռաց յանկարծ:

«Հրաւերիդ եկայ ահա,
Նեմզաշաւիդ Մարաց արքայ,
Որ միասին պարպենք բաժակ
Ինչպէս ըսեր էիր արդէն
Դաւադարարք:
Պարիսպներու ետին ինչու՞
Կը պահուըտիս,
Եթէ քաջ ես ելիր մարտի,
Վատախորհուրդք ու տմարդիք»:

Առաստաղը կը պատռուէր
Կարծես երկնի,
Ձայնէն ահեղ Հայ արքային,
Կը դողային,
Պարիսպները միջմարերդին,
Հողմատարաւ ինչպէս սօսի:

Իրոք-իւրեք քեռով երկաթ,
Կը ծանրանար սիրտերու խոր,
Ժամանակը կարծես մորէն
Ատեր էր կանգ:

Յետոյ տեսան քր կը բացուէր,
Միջմարերդի դարպասը մեծ,
Ու Աժդահակն հագած գրան,
Ձեռքին՝ կեռ թուր,
Կուգար ահեղ մեծամարտին:

«Եթէ մոյնիսկ ըլլաւ աստուած,
Հագած մարմին»,
Յարեց գռռոյ արքան Մարաց,
Կեցած մէջտեղն հրապարակին,
«Հնա ազատիր իմ այս սուրէն,
Որ քեզի պէս հարիւրներու
Դըլխուն թափեալ է իր շանթեր:

Եկպատանի պարիսպին տակ
Պիտի գրտնես մահըդ անարգ»:

Տիգրան գտնուած իրեններէն,
Որսը տեսած վագրի նման,
Գըշեց իր ձին ու մօտեցաւ
Դանրագրան Աժդահակին:
Հայոց արքան
Չունէր գրան ոչ ալ վահան,
Ձեռքին՝ ունէր սուր մը միայն:
«Վիշապներու կաթով սնած
Դուն ճերածին,
Մարաստանի իժերն ամէն,
Չունին այնքան թոյն մահացու
Որքան ունիս դուն սիրտիդ մէջ:
Պիտի պատռեմ պարկն այդ ժահրին,
Որմէ չարիք հոսեցաւ միշտ»:

Շառացաձայն մերկացան գոյգ
Սուրերն իրենց պատեաններէն,
Դողդիւով սիրտերն ամէն
Դիտողներուն:
Երեք անգամ շրջան ըրին
Իրարու շուրջ,
Հարուածն իրենց արժեցնելու
Ռազմափորձով:

Աժդահակի աչւըներէն
Կը կաթէր թոյն.
Յիշեց երազն իր չարաշուք,
Ու տռեցաւ
Երակներուն մէջն արինն իր:
Բախտին աստուած
Եթէ ժրպտիլ չուզէ մարդուն,
Որճաբարը մամ կը դառնայ
Սուրին առջև թշնամիին:

Իրիկնային արևին մէջ,
Կը շանթէին սուրերն անոնց.
Փռշի մը թուխ ամպի մամն
Կը շղարշէր երկինքն ամբողջ:
Կրակներէն հարուածներուն
Կը հալէին սուրերն անոնց,
Կը մրնային կոթերն միայն
Իրենց ձեռքին:

Տիգրան յանկարծ,
Իրեն յատուկ յանդգմութեամբ

Խռյացաւ իր ռախիմ դէմ,
Նետեց ձեռքն իր անոր մէջքի
Շուրջն ոլորուած գտնեփռիկն՝
Եւ վար մետեց գայն իր ձիւն:
Փարատեցաւ երբ աչքերէ
Անպն փռչիլն,
Տեսան բոլոր գետին փրոռած
Ածղահակի քնկեմդան դին:

Մեծամեծներ եկպատանի,
Բերին յետոյ գանձեր, ռսկի,
Եւ յարգանքով
Խոնարհելով մինչև գետին,
Դրին գանձն Հայ արքայի
Ոտքերուն դէմ:

«Գաւի իմս է» յարեց Տիգրան
«Իսկ երկիրը գտակներուն
Իր պատուական:
Պատիժն ու վարձք տատաւածներուն
Գործն է միայն,
Բայց յազքադին իրաւունքն է
Յազքանակովն իր արքեմայ»:

Ապա բեռցուց՝
Ածղահակի անկեմդան դին
Ոսկեմամուկ երկվարին,
Ու բերաւ գայն երկիրն Հայոց,
Իրբն աւար յազքանակի:

Հեռանցմներէն ու դաշտերէն
Կ'արձագանգէր
Երկարաւուննչ ձայնը փողին,
Միայնառնուած քայլերուն հետ
Սմբականծեծ այրուձիին,
Հեռուններէն երոչակելու
Յազքանակը Հայ արքային:

Քառսուն օրեր, տիւ ու գիշեր,
Քաղաքն ամբողջ Արմաւիրի,
Երգով, պարով,
Զիարշաւով աւանդական,
Տօնախմբեց
Յազքանակը հանձարիմաստ
Ու քաջագէն իր արքային,
Որ գիտցած էր դաւը պատծել,
Դիւցագնի մը վայել փառքով:

ԵՂԻՎԱՐԴ

